

Romeins Velsen

**Achtergrondinformatie t.b.v.
het herdenkingsjaar:
2015 (MMXV)
2000 jaar Romeinen in Velsen**

een project van de Archeologische werkgroep Velsen

Joost Vink

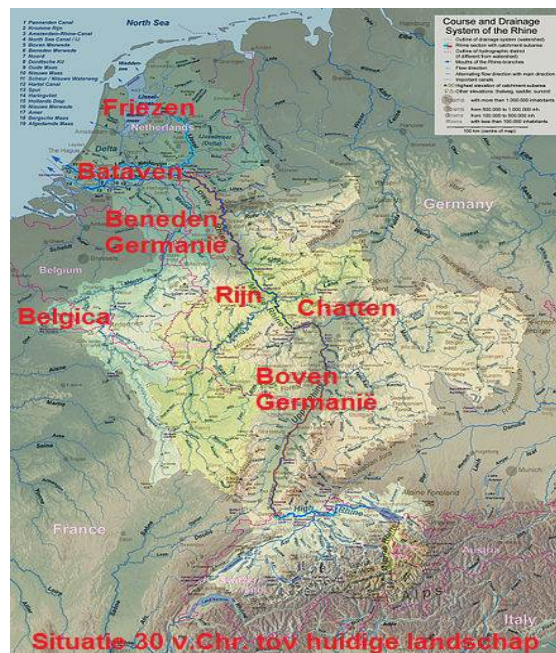
Romeins Velsen

De geschiedenis van de Romeinen in Velsen is goeddeels ook de geschiedenis van de strijd om Germania. Velsen heeft daarin een rol gespeeld. Door ons gebied trokken generaals uit de keizerlijke familie met hun legioenen. Keizer Caligula zelf, en mogelijk ook keizer Tiberius hebben in onze streken hun voetsporen achtergelaten. Want de inheemse Friezen waren bondgenoten van Rome !

Romeinen in het Noorden

De eerste Romeinen die zich in Noordwest-Europa lieten zien waren de legioenen van Julius Caesar. Hij versloeg in 57 v.Chr. een alliantie van stammen in het huidige België. Enkele stammen die vanuit het Oosten naar de huidige grensstreek van Limburg kwamen werden ook met voortvarendheid overwonnen. In 53 v.Chr. hield Caesar vreselijk huis onder de bewoners van het huidige Vlaanderen, de Kempen en de Maasvallei. Ze werden grotendeels uitgemoord. Zo werden de Romeinen heer en meester in het huidige België en zuidelijk Nederland.

Oostelijk van de Rijn, ter hoogte van het huidige Koblenz, woonde de stam der Chatten. In de jaren 30 v.Chr. hadden ze problemen met hun burens, de machtige Sueben. En ook onderling rommelde het. Ondertussen was Augustus keizer geworden. Terwille van de rust liet een deel van de Chatten migreren naar het gebied tussen Maas en Rijn. Door vermenging van de lokale bevolking en de Chatten ontstond een nieuwe stam: de Bataven. Zij zouden beroemd worden als ongeëvenaarde krijgers. Ze betaalden belasting in de vorm van dienstplicht. Er zit dus wel iets in de oude geschiedenisles dat de Bataven bij Lobith ons land binnenkwamen. Maar de nieuwkomers waren bij aankomst nog Chatten, en verder woonden er nog andere stammen in de Lage Landen, zoals de Friezen.

In 19 v.Chr. is door de Romeinen een legerkamp gesticht op de Nijmeegse Hunerberg. Kennelijk hechtten ze belang aan het claimen van de nog altijd ontvolkte Maasvallei. In de winter van 17/16 v.Chr. stak een strijdmacht van Sugambren, Usipeten en Tencteren echter de Rijn over, ergens tussen Nijmegen en Keulen). Zij verjoegen een Romeins legioen. Daarvan leerde Augustus dat hij de Romeinse invloedssfeer beter kon uitbreiden tot de overkant van de Rijn. Zo kon Belgica, dat steeds belangrijker werd als provincie, beschermd worden tegen barbaarse plunderingen. Daartoe bouwde Augustus langzaam maar zeker aan een militair-

strategische positie vanaf de Alpen tot aan het Batavenland. Het gebied rond de bovenloop van de Rijn (de Vogezes en het Zwarte Woud) was Romeins Boven-Germanië. Westelijk van de benedenloop van de Rijn, van de Betuwe tot het Moezeldal, was hun Beneden-Germanië. En alles ten oosten en noorden daarvan was een onbekend deel van Germanië. In Romeinse ogen was het daarmee vanzelf 'barbaars'. Overigens was Germanië een Romeinse aanduiding. De stammen daar verschilden cultureel niet van de stammen in Belgica en Noord-Gallië (Frankrijk). Pas vanaf de volksverhuizingen (4^e – 6^e eeuw) zouden Germaanse taal en cultuur de boventoon gaan voeren in het huidige Duitse en Nederlandse taalgebied.

Afbeelding 1: Riemgesp van een legionair, gevonden bij Velsen

Friezen bondgenoten van Romeinen

Tussen 16 en 12 v.Chr. werkte Augustus geduldig aan zijn plannen. Hij benoemde zijn stiefzoon Drusus tot generaal, met het bevel over 30.000 manschappen. Als onderdeel van het grote plan werd een veldtocht naar het Noorden van Germanië voorbereid.

Daartoe liet Drusus kanalen graven vanaf de Rijn naar het Flevomeer, waar nu het IJsselmeer is. Waar zich die kanalen precies bevonden is nog altijd onduidelijk. Zo ontstond er een route Rijn-Drususkanaal-Flevomeer-Flevomonding-Noordfriese kust. Er waren toen overigens nog geen waddeneilanden. Via die route kon men gemakkelijk met galeien vanaf Nijmegen naar Noord-Germanië varen, waarbij de wilde Noordzee kon worden vermeden. Langs die route trok hij in 12 v.Chr. met zijn legioenen om de Chauken te bestrijden die vanaf de Eemsmond landinwaarts woonden. Tijdens die campagne sloot hij een bondgenootschap met de oude Friezen, de toenmalige bewoners van het huidige West- en Noord-Nederland. De moderne Friezen zijn overigens niet hun rechtstreekse afstammelingen, ze zijn slechts door de volksverhuizingen hun opvolgers geworden.

Afbeelding 2: Romeinse ontscheping (19e eeuwse illustratie) Bron: Wikipedia

In de twee jaren daarna ondernam Drusus meer van dit soort veldtochten, nu naar Midden-Germanië. Vele stammen werden door Drusus verslagen of verdreven. Zo breidde hij de Romeinse invloed uit. Als eretitel werd daarna de naam 'Germanicus' achter zijn naam gezet. Door een ongeluk kwam hij te overlijden in 9 v.Chr. Hij werd als generaal voor Germania opgevolgd door zijn broer Tiberius. Die probeerde de situatie te stabiliseren met de gedwongen verhuizing van een weerspannige stam en met het sluiten van vrede met andere stammen. Toch volgde een jarenlange periode van veldtochten, onderhandelingen en strafexpedities. Militair gezien waren de Romeinen wel de baas in Midden- en Zuid-Germanië, maar de bevolking raakte niet geromaniseerd zoals de mensen in Gallië en in Belgica.

In 4 en 5 heeft Tiberius veldtochten in Noord-Germanië ondernomen. Hij heeft daarbij diverse stammen bestreden zoals de Chauken, en volgens de Romeinse geschiedschrijving ook de Cananefaten. Het is echter niet duidelijk of dat laatste in ons land is gebeurd. Wel is toen nabij het huidige Utrecht een havenfort gebouwd, genaamd Fectio. Tiberius streed niet tegen de Friezen. Die waren door zijn broer Drusus al tot bondgenoten gemaakt. Na de veldtochten van 4 en 5 leek ook Noord-Germanië te behoren tot de Romeinse invloedssfeer.

Afbeelding 3: Romeins aardewerk kommetje, gevonden bij Velsen

De strijd wordt grimmiger

In het jaar 9 trok Varus, gouverneur van Germania, met een groot gevolg aan burgers en drie

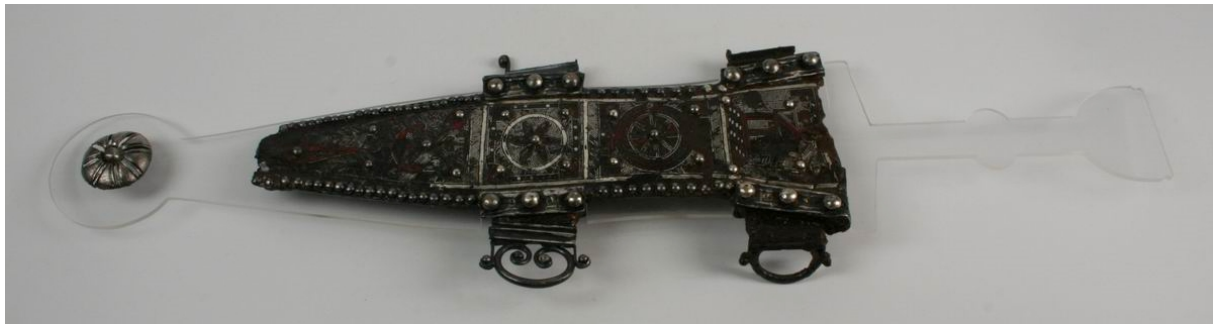

Afbeelding 4: Varusslag: Verovering van een legioensadelaar (19e eeuwse illustratie) Bron afbeelding: Wikipedia

legioenen het gebied in om de Romeinse invloed verder vorm te geven. Het was geen veroveringsleger, eerder een soort bezettingsmacht om het burgerlijk bestuur te organiseren. Maar onder leiding van de charismatische leider Arminius besloot de stam der Cherusken weerstand te bieden tegen de Romeinse overheersing. De colonne van Varus werd in een hinderlaag gelokt. In de loop van de daarop volgende dagenlange aftocht werd bijna iedereen gedood, inclusief Varus. En tot schande van Rome werden de drie legioensadelaars veroverd door de Germanen. Deze gebeurtenissen staan bekend als de 'Slag in het Teutoburgerwoud'.

In de jaren daarna ondernamen de Romeinen diverse veldtochten ten oosten van de Rijn. Niet alleen om wraak te nemen en de schande uit te wissen, maar ook omdat Arminius nu andere stammen in Germanië achter zich had gekregen, zeg

maar heel Noord- en Midden-Duitsland, en dat was een gevaarlijke ontwikkeling. Uitzondering waren de Friezen, die waren bondgenoten van de Romeinen gebleven. In het jaar 12 werd weer vrede gesloten. Maar er werden wel extra legioenen langs de Rijn gelegerd. En aan het hoofd van het Rijnleger werd Germanicus geplaatst, de zoon van Drusus. Hij droeg zijn vaders eretitel als naam. Na het overlijden van Augustus in 14 werd Tiberius keizer. Dat veroorzaakte onrust onder de legionairs. Erfopvolging was iets nieuws in het Romeinse Rijk! Mogelijk daardoor besloot neef Germanicus om zijn legioenen afleiding te geven met een nieuwe veldtocht ten oosten van de Rijn. Hij vertrok vanaf Xanten richting Midden-Germanië en keerde terug via de huidige Achterhoek en Twente.

Afbeelding 5: Dolkschede, gevonden bij Velsen

Het jaar 15: Een fort bij Velsen

Het jaar 15 zou voor Velsen belangrijk worden. Bij Mainz en bij Xanten trokken Romeinse troepen de Rijn over. Germanicus ging met zijn leger via het Flevomeer en de Noord-Friese kust naar de Eemsmond. Vandaar trok ook hij zuidwaarts langs de rivier de Eems tot hij zich kon voegen bij de strijdmacht die vanaf Xanten was vertrokken, en samen trokken zij plunderend en moordend tot aan de plaats waar zes jaar eerder de legioenen van Varus waren vernietigd.

Afbeelding 6: Situatie 15 n.Chr. (N.B.: De Zeeuwse- en de waddeneilanden bestonden toen nog niet !)

Op dat voormalige slagveld hebben ze de verbleekte beenderen van de slachtoffers van Arminius naar behoren begraven. Daarna trokken ze zich weer terug naar hun winterkampen. Eén van die kampen zal het havenfort bij Velsen zijn geweest, dat hoogstwaarschijnlijk door de Romeinse geschiedschrijver Tacitus werd bedoeld toen hij schreef over een fort met de naam 'Flevum'.

Afbeelding 7: Fort Velsen 1: Tentenkamp, dubbelwandige palissade met greppels, pieren en boothuis. Maquette: Nico van Dam

Het lag relatief veilig in het gebied van de Friese bondgenoten, aan een waterverbinding tussen Flevomeer en Noordzee, genaamd Oer-IJ. Opvallend was ook dat het op een steenworp afstand lag van een Friese offerplaats in het huidige Velsbroek. Daar zijn vele metalen voorwerpen gevonden, die vroeger als offer in het moeras zijn geworpen. Vanaf 15 is het fort vele jaren in gebruik gebleven. Het is eerst vergroot. Later is een opvolgend fort gebouwd, 500 m verderop. We spreken daarom van Velsen 1 en Velsen 2. Op de plaats van de forten zijn vele vondsten gedaan, waaronder 1500 houten tentharingen in Velsen 1. De soldaten hebben kennelijk voornamelijk in tenten gewoond. Het fort was omringd met greppels en een houten palissade. Verschillende pieren vormden samen een haven, en er was een boothuis en een scheepshelling.

Afbeelding 8: Tentharing gevonden in fort Velsen 1

Afbeelding 9: Locatie Forten 1 en 2. Naar een afbeelding uit: 'Het land van Hilde', Dekkers, Dorren & Van Eerden, 2006.

De Friese bondgenoten

De Friezen rond Flevum betaalden een soort belasting in de vorm van runderhuiden. Aan de andere kant verdienden ze dat mogelijk weer ruim terug via de levering van voedsel. Er waren immers ruim 400 Romeinse monden te voeden in het fort. In die tijd waren er de 'Kleine Friezen' in het huidige Noord-Holland, en de 'Grote Friezen' in het huidige Friesland en een deel van Groningen. Ten oosten van de Grote Friezen woonden de Kleine en de Grote Chauken. Friezen en Chauken hadden dezelfde leefwijze, waarbij ze optimaal gebruik maakten van land en zee. Hun economie was een caleidoscopisch geheel van zowel landbouw, jacht en veeteelt, als handel met het binnenland en overzee.

Afbeelding 10: Friese boerderij, naar sporen op Tataarterrein. Tekening: H. J. Calkoen

Met kleine boten werd de Noordzee bevaren tot aan Vlaanderen, Brittannië en Denemarken. De Chauken waren daarbij ook beruchte piraten. Het leven op de grens van land en zee, met

moeras, veen en wadden, was in de ogen van de Romeinen een wonderlijke zaak. Het bewonen van terpen, die soms omgeven waren door water, vond men een armoedige toestand. Maar de onduidelijke overgang tussen water en land was ook enigszins beangstigend voor beschaafde Romeinen. Zij hadden een cultuur van orde en regelmaat. De Romeinen konden moeilijk wennen aan het barre weer en de eigenaardigheden van onze kust, waaronder de getijdenverschillen die hier veel groter zijn dan aan de Middellandse zee. Zo raakten bijvoorbeeld in het jaar 15 twee legioenen bij een mars over de wadden overvallen door een stormvloed, waarbij vele legionairs verdronken. In 16 heeft Germanicus nogmaals een veldtocht ondernomen via dezelfde route: Frisia, Noord-Friese kust en dan langs de Eems zuidwaarts. Op de terugreis via zee gingen veel schepen verloren in een storm. Er zijn zelfs schepen afgedreven naar Brittannië. Na die avonturen deden heel wat verhalen de ronde onder de legionairs over vreemde dieren, bijzondere verschijnselen en gevaarlijke monsters. Het was toch al gebruikelijk om alles buiten Romeins gebied te zien als een wildernis.

Afbeelding 11: Storm aan de Friese kust

Friese opstand !

In de jaren na de veldtochten van Germanicus werden de lastige Germanen met rust gelaten. Tiberius koos weer voor zijn oude beleid van onderhandelen met elke stam apart. Dit werkte prima: Doordat er geen samenwerking meer was tussen de Germaanse stammen onderling, kon men de vrede bewaren. De goede relaties tussen de Friezen en de Romeinen kregen echter in 28 een deuk: De Friezen kwamen in opstand. Volgens de Romeinse geschiedschrijving was er een belangrijke Centurion genaamd Olennius die tijdens een bezoek teveel belastingen eiste van de Friezen. Het zou tot geweld gekomen zijn tussen beide partijen, waarna de Romeinen zich verschansten in de vlootbasis fort Flevum. Dat had in die tijd een bezetting van ongeveer duizend man. Het fort werd belegerd door de Friezen, en die aanval kon maar ternauwernood worden afgeslagen. Er moet dus een groot aantal aanvallers zijn geweest, wat een aanwijzing is voor een lange voorbereiding voor de belegering. Was er al langer onvrede? Dat de aanval echt heeft plaatsgevonden blijkt uit de vondst van vele loden slingerkogels die de Romeinen hadden gebruikt.

Te hulp geroepen Romeinse troepen zouden daarna in de omgeving flinke verliezen hebben geleden. Dit klopt wel met de archeologische sporen die aangeven dat het fort kort na de belegering is geëvacueerd. Bij de evacuatie hebben de Romeinen de waterputten vergiftigd door er lijken in te dumpen. Ze waren op dat moment dus niet van plan om het

havenfort daarna nog te gebruiken. Vanaf toen, schreef Tacitus, stonden de Friezen hoog aangeschreven bij de andere Germanen.

Afbeelding 12: Bestorming van castellum Flevum. Maquette: Axel Kwak (foto Gerard van Broekhuijsen)

Rust in de regio ?

Ondanks deze heftige gebeurtenissen was de rust een jaar later weer teruggekeerd. Mogelijk was dat te danken aan het beleid van keizer Tiberius. De Romeinen hadden immers een strategisch belang bij een bufferzone van bondgenoten ten Noorden van Belgica. Belgica was een streek met een grote productie van voedsel en goederen, dus dat moest beschermd worden. Ergens in de jaren dertig is het fort in Velsen weer in gebruik genomen. Behalve de Friezen waren ook de Bataven gewaardeerde bondgenoten. Ze woonden in het rivierenland rond Nijmegen. De Bataven betaalden geen belasting, maar ze leverden wel veel hulptroepen. Ze stonden bekend als zeer goede krijgers, en dienden zelfs als keizerlijke lijfwacht in Rome. Onze regio werd beheerst door twee legioenen in Xanten (deze legerplaats is nu overigens spectaculair blootgelegd en deels gereconstrueerd), en hulptroepen in bijvoorbeeld Arnhem en Vechten.

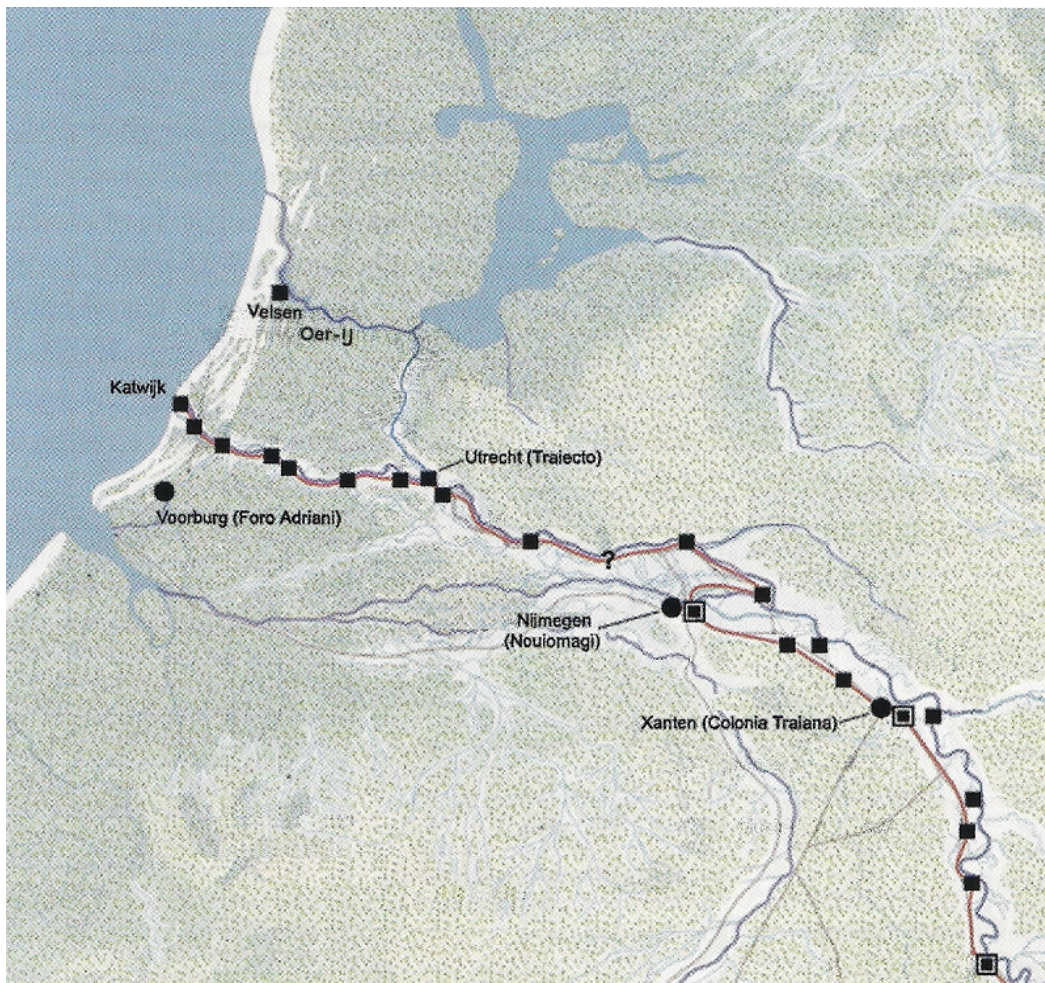
In 39 trad keizer Caligula in de voetsporen van zijn grootvader Drusus en zijn vader Germanicus: Hij organiseerde een militaire campagne naar Germanië. Hij trok van daaruit naar onze streken en eindigde bij Katwijk, in het gebied van de Cananefaten. Hij liet daar vermoedelijk zijn legioenen militaire oefeningen uitvoeren, met name verplaatsingen via de Rijn. Ook werden diverse bouwactiviteiten ontplooid, bij Katwijk en mogelijk ook bij Woerden. De forten in Vechten, Valkenburg en Velsen waren in die tijd volop in gebruik. Mogelijk is in die tijd begonnen met de bouw van het tweede fort in Velsen, naast het eerste fort. In de strijd tegen de Chauken in Noord-Germanië werd de laatste legioensadelaar teruggewonnen die in de Varusslag verloren was gegaan.

Chauken en de Limes

De Chauken bleven echter doorgaan met piraterij op de Noordzee en plunderingen op de kusten en in het huidige Zuid-Nederland en België. De contacten tussen Romeinen en Friezen werden ook minder vriendschappelijk.

In 41 werd Caligula vermoord. Zijn opvolger Claudius wilde Brittannië veroveren. Daarvoor was het belangrijk dat aan deze kant van de Noordzee rust heerste. Hij liet orde op zaken stellen door generaal Corbulo, een echte houwdegen. Corbulo probeerde de Friezen in het gareel te dwingen van een Romeinse bestuursstructuur.

De verbeterde strijd van Corbulo tegen de Chaukische piraten ging nog jaren door. Eén van de piratenleiders was overigens een Cananefaat, genaamd Gannascus. Corbulo liet hem op listige wijze ombrengen. Dat veroorzaakte nogal wat onrust aan de overkant van de Rijn. Om escalatie van de strijd te voorkomen liet keizer Claudius alle militaire installaties op de rechter Rijnsoever ontruimen, en hij verbood verdere veldtochten in Germanië. Rond het jaar 50 is het tweede fort in Velsen definitief verlaten. Er werden extra forten langs de (oude) Rijn gebouwd. Ons land telde er uiteindelijk bij elkaar meer dan 20. Daarmee was de 'Limes', de noordelijke rijksgrens, geboren. In het stroomgebied van de Rijn, dus ook op de andere oever, duldden de Romeinen geen barbaren. Maar verder weg ten Noorden en Oosten van de Rijn ontstond een vrij Germanië. Ten zuiden van de Limes veranderde ondertussen de cultuur doordat krijgers die bij de hulptroepen hadden gediend als halve Romeinen terugkeerden naar hun stam. Zo werd de Limes steeds duidelijker de rand van het Romeinse rijk.

Afbeelding 13: De Limes, in het landschap van 50 n. Chr.

De Friezen waren nog steeds verbonden aan de Romeinen via de Friese eenheid die bij de hulptroepen diende. De Romeinse geschiedschrijving vermeldt dat in 58 twee Friese edelen, Verritus en Malorix, een bezoek brachten aan Rome. Zij wilden toestemming voor hun volk om zich op de vruchtbare gebieden langs de Rijn te vestigen, maar dat werd geweigerd. Ze kregen slechts allebei het Romeins burgerschap.

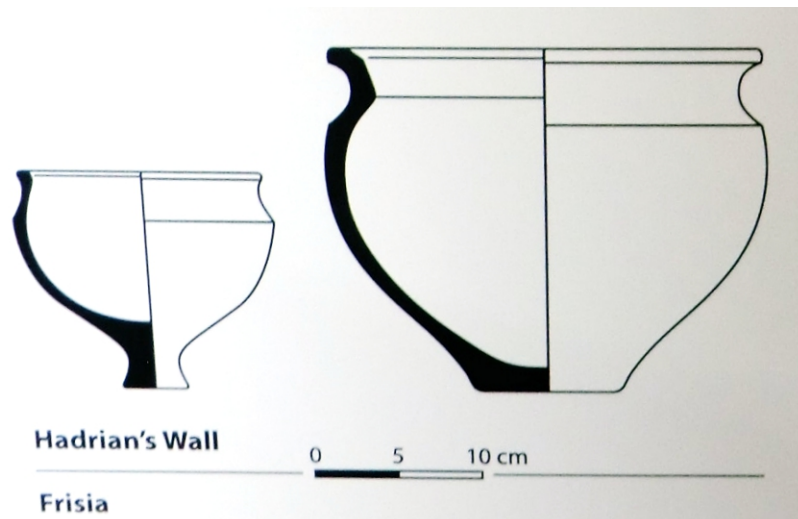
Bataafse opstand

In 69 verkeerde het Romeinse rijk in een crisis. Er was burgeroorlog, generaals en troonpretendenten probeerden de steun van de diverse legioenen te krijgen. De Bataafse edele Julius Civilis kwam in opstand. Hij liet eerst Valkenburg in de as leggen door de Cananefaten, geleid door Brinno. Zij werden daarbij geholpen door Friezen. De Bataven waren vervolgens zeer succesvol: Xanten en Tongeren werden verwoest, Keulen werd bezet, Belgica werd geplunderd. En weer deden de Friezen mee, evenals de Chauken, en nog andere stammen. Het werd de grootste en meest succesvolle barbaarse opstand tegen het Romeinse keizerrijk. Maar toen de rust was weergekeerd in Rome kon de nieuwe keizer Vespasianus acht legioenen in Germanië inzetten. Daarna was het gauw gebeurd met de Bataafse opstand.

Nieuwe opstanden werden voorkomen door hulptroepen niet te stationeren in hun eigen stamgebied. Ze werden uitgezonden naar andere plaatsen in het Romeinse rijk. Zo zijn bijvoorbeeld sporen van Bataven gevonden bij de Donau. Andersom waren er hulptroepen uit Spanje in Utrecht.

Friezen van de kaart

Tot slot maken we een sprong van de eerste eeuw naar de derde eeuw. Toen waren er Friese hulptroepen gelegerd in een fort bij de muur van Hadrianus in Noord-Brittannië. Het typisch Friese aardewerk dat daar gevonden is suggereert dat ze hun familie meegenomen hadden. Daarmee eindigt het spoor van de gezamenlijke geschiedenis van de Romeinen en de Friese bevolking rond Velsen. Wat er is gebeurd met de bevolking is niet duidelijk, maar de streek lijkt vanaf de derde eeuw tot aan de middeleeuwen zeer dun bevolkt te zijn geweest.

Afbeelding 14: Reconstructietekening van Fries aardewerk gevonden bij Hadrians Wall

Tekst: Joost Vink

Mede gebaseerd op:

'De rand van het Rijk', door Jona Lendering en Arjen Bosman, Amsterdam, 2010

Afbeeldingen: Archeologische Werkgroep Velsen (tenzij anders vermeld)